

UDK: 37.013.43

Erkin MANNANOV,
“O‘zbekneftgaz” aksiyadorlik jamiyati bosh mutaxassisi
E-mail: erkin2627@gmail.com

Professor M.Bekmurodov taqrizi asosida

THE NEED TO FORM A POLITICAL CULTURE AMONG CITIZENS IN THE CONTEXT OF DEMOCRATIC REFORMS

Annotation

This article theoretically analyzes the concept of “political culture”. The interpretation of the concept of “political culture” by the scientific community has been studied. The need to form a political culture among citizens emerged during the implementation of democratic reforms in the country.

Key words: Political culture, democracy, institutional, non-institutional, globalization, dynamics of political culture.

НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СРЕДИ ГРАЖДАН В УСЛОВИЯХ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ РЕФОРМ

Аннотация

В данной статье теоретически анализируется понятие «политическая культура». Изучены трактовки понятия «политическая культура» научным сообществом. Необходимость формирования политической культуры среди граждан выявилась при проведении демократических реформ в стране.

Ключевые слова: Политическая культура, демократия, модернизация, институциональная, неинституциональная, глобализация, динамика политической культуры.

DEMOKRATIK ISLOHOTLAR SHAROITIDA FUQAROLARDA SIYOSIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH ZARURIYATI

Аннотация

Ushbu maqolada “siyosiy madaniyat” tushunchasining mazmuni – mohiyati nazariy jihatdan tahlil etilgan. “Siyosiy madaniyat” tushunchasining ilmiy jamoatchilik tomonidan qilingan talqinlari tadqiq etilgan. Mamlakatda demokratik islohotlarni olib borishda fuqarolarda siyosiy madaniyatni shakllantirish zaruriyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlari: Siyosiy madaniyat, demokratiya, institutsional, noinstitutsonal, globallashuv, siyosiy madaniyat dinamikasi.

Kirish. Hozirgi yuksak rivojlangan jahon hamjamiyatida muayyan jamiyat aholisining rivojlanganlik darajasini e’tirof etish uchun ulardagi siyosiy madaniyatning shakllanganligi asosiy omillardan biri sifatida baholanadi. Chunki, siyosiy madaniyat bugungi kun zamin aholisi uchun geopolitik maqsadlar va harakatlarning kuchli madaniy shaklga kirgan shiddatkor informatsion hayotida ziyraklik va sog‘lom mustaqil fikrning asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi.

Siyosatning ijtimoiy-madaniy jihatlari, birinchi navbatda, madaniyat va siyosatning o‘zaro ta’siri jarayonida namoyon bo‘ladi, buning natijasida ularning o‘zaro yaqinlashishi - madaniyatning siyosiy lashuvi va siyosatning jamiyat madaniy tafakkurida aks etishida yuz beradi.

Madaniyat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va mafkuraviy omillarning butun majmuasi natijasidir. Siyosat nafaqat jamiyatdagi kuchlarning muvozanatini, siyosiy jarayonlarni, balki tarixan shakllangan madaniyatlarni ham qamrab oladi. Shu ma’noda siyosat madaniyatning bir qismidir, chunki siyosiy faoliyatda ma’lum qadriyatlar va muayyan xatti-harakatlar namunalari namoyon bo‘ladi [1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Rossiyalik tadqiqotchi V.A.Zimin nuqtai nazariga ko‘ra “fuqarolarning mamlakat ijtimoiy hayotidagi turli darajadagi ishtirokida mujassamlashgan, faoliyatga yo‘naltirilgan siyosiy madaniyat siyosat haqidagi oddiy bilimlar majmuasi emas, balki amalda qo‘llaniladigan tarixiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy tajribaning natijasi, shuningdek, ma’lum bir jamiyatning umumiy ma’naviy-axloqiy rivojlanishi bilan belgilanadigan an’analarining aksidir” [2].

Darhaqiqat, siyosiy madaniyat inson ma’naviy kamolotining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, uni shakllantirish va yuksaltirish juda murakkab jarayondir. Chunki siyosiy madaniyat insonning kundalik harakatlaridan tortib davlat va jamiyat siyosiy-huquqiy munosabatlarining eng yuqori darajasidagi ishtiroki bilan bog‘liq bo‘lgan uzluksiz jarayonni qamrab oladi. Ya’ni, siyosiy madaniyat mohiyati va amalda namoyon bo‘lishiga ko‘ra, jamiyat

taraqqiyotiga bo‘lgan ongli munosabatni anglatadi. Shu sababdan ham, siyosiy madaniyat jamiyatni demokratlashtirish, ijtimoiy hayotni erkinlashtirish bilan bog‘liq obyektiv zaruriyatdir [3]. “Siyosiy madaniyat jamiyat madaniyatining tarkibiy qismi sifatida davlat va jamiyatda siyosiy hokimiyatning vujudga kelishi, taqsimlanishi va faoliyat ko‘rsatishiga munosabatni ifodalaydi” [4].

“Siyosiy madaniyat” atamasini ilmiy muomalaga XVIII asrda yashab o‘tgan nemis faylasufi va ma’rifatparvari, jamiyatshunos olim I.Gerder olib kirgan. Empirik asosga ega bo‘lgan siyosiy madaniyat to‘g‘risidagi ilmiy konsepsiyalar G‘arbda XX asrning o‘rtalarida shakllangan. Ularning shakllanishida yirik siyosatshunos tadqiqotchilar: G.Almond, X.Fayer, S.Verba, A.Lipset, M.Dyuverje, U.Rozenbaum, G.Pauyell, L.Pay kabi olimlarning hissasi benihoya kattadir [5].

Siyosiy madaniyatning mazmun-mohiyati xususida I.Saifnazarov “Ma’naviy barkamollik va siyosiy madaniyat” nomli risolasida shunday fikr bildiradi: “...siyosiy madaniyat shaxsning o‘z atrofidagi ijtimoiy muhitga munosabatini, uning haq-huquq, nuqtai nazar, fikr bildirish borasida tanlash imkoniyatiga ega bo‘lishini taqozo etadi” [6]. Binobarin, siyosiy madaniyat insonda o‘zi yashayotgan davlat siyosati, shu jamiyat hayotida kechayotgan siyosiy jarayonlar, partiyalar va boshqa institutlar olib borayotgan siyosiy faoliyat haqidagi bilim va qarashlarda, shuningdek, dunyo miqyosida sodir bulayotgan siyosiy voqea-hodisalar xususidagi ega bo‘lgan ma’lumotlar ularga nisbatan oqilona mustaqil fikr-mulohazalarga ega ekanligida aks etadi. Siyosiy madaniyat sohibi jamiyatda sog‘lom ijtimoiy faoliyat yuritadigan faol fuqaroga aylanadi.

X.T.Odilqoriyev hamda Sh.G‘.G‘oyibnazarovlarning fikricha: “Siyosiy madaniyat insoniyat umumiy madaniyatining siyosat bilan bevosita bog‘liq katta sohasidir. U inson siyosiy turmushi hamda jamiyat siyosiy hayotining erishilgan darajasi, sifati va yo‘nalishida, binobarin, siyosiy jarayonlar, odamlarning siyosiy faoliyati, siyosiy institutlar va tuzumlarning faoliyati va

rivojlanishi, yetakchi siyosiy qadriyatlar va xulq-atvor namunalari, nazariyalar va mafkuralar, fuqarolarning siyosiy ijtimoiylashishi va ijtimoiy munosabatlarni modernizatsiya qilish aloqalari tizimining xususiyatida o'z ifodasini topadi" [7].

Siyosiy madaniyatga oid talqinlarni umumlashtirgan rus olimi E.Ya.Batalov siyosiy madaniyatga quyidagi soddalashtirilgan ta'rifni beradi: Siyosiy madaniyat – bu individlar va guruhlarning ongi, xulq-atvor modellarining tarixat shakllanib kelgan andozalari, shuningdek, siyosiy institutlarning faoliyat ko'rsatish modellari tizimi demakdir [8]. "Siyosiy madaniyat – siyosiy munosabatlar tizimi, ayni paytda, avlodlar almashinuvi natijasi, uni tashkil etuvchi unsurlarni ishlab chiqish va qayta tayyorlash jarayonini o'z ichiga oladi. Siyosiy madaniyatni muntazam ravishda rivojlanib boruvchi dinamik hodisa desak to'g'ri bo'ladi [9].

Tadqiqot metodologiyasi. Siyosiy madaniyat bir qator omillar (institutsonal va noinstitutsonal) ta'siri ostida o'zgaradi, ular bevosita yoki bilvosita ijtimoiy davlat va ijtimoiy subyektlarning transformatsion faolligi salohiyati bilan belgilanadi. Jamiyat siyosiy madaniyati davlat siyosati ta'sirida olib borilayotgan islohotlar natijasida o'zgarishi mumkin. Bunday jarayonlar ijtimoiy tuzilmalarning modernizatsiya qilinishi, shuningdek, jahon hamjamiyatiga qo'shilish natijasida globallashtirish jarayonlar namoyon bo'ladi. Global siyosiy o'zgarishlar otiladan tortib, siyosiy institutlarga bo'lgan turli sohalarni qamrab oladi [10].

N.I.Biryukov va V.M.Sergeyev siyosiy madaniyat dinamikasini siyosiy madaniyatga "singirilgan" jamiyatning integratsiya mexanizmining o'zgarishi bilan bog'laydi. An'anaviy jamiyatda integratsiya jarayonlari siyosiy madaniyatning barqaror tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi [11].

Tahlil va natijalar. Fuqarolarda siyosiy ong, siyosiy madaniyatni shakllantirishning dolzarbligi shundaki, u insonlarda vatanparvarlik, insonparvarlik, xalqchilik, adolat, vijdon pokligi, huquqiy savodxonlik, ijtimoiy faollik kabi xalq, millat, vatan taqdiri, kelajak hayotini belgilashga qodir bo'lgan muhim axloqiy fazilatlarining qaror topishiga ko'mak beradi. Insonni o'z davlati va jamiyatidagi ustuvor munosabatlar, qadriyatlar, qonun-qoidalar, olib borilayotgan siyosatning mazmun-mohiyatini anglagan holda hurmat qilishga, ularga o'z huquq va burchlarini teran idrok etgan holda oqilona bo'ysunishga undaydi. Bu qonun-qoidalarni individual xarakter xususiyatlariga, faoliyat me'yorlariga singdiradi. Ya'ni o'zi yashayotgan mamlakat qonun-qoidalari, ustuvor qadriyatlarini hurmat qilgan holda uni shaxsiy turmush tarziga aylantirib yuboradi, bu uning xarakteriga shu qadar singib ketadiki, u hayotidagi har bir qadamida bu me'yorlarni cheksiz hurmat qiladi va ixtiyoriy ravishda ularga amal qilishni o'zining insoniy va fuqarolik burchi deb biladi.

Ta'kidlash joizki, siyosiy madaniyatning rivojlanishi faqatgina demokratik muhit sharoitida yuz berishi mumkin. Zero, fuqaro erkin bo'lmagan jamiyatda informatsiyaning to'liq va xolis tarqatilish yo'llari qirqiladi, davlat va umumjahon miqyosidagi siyosatga oid jarayonlarning ko'p jihatlari jamiyat a'zolaridan yashirin saqlanadi. Hur fikrlik, plyuralizm, siyosiy va huquqiy davlat, jamiyat va butun jahon e'tirof etgan ustuvor qonun-qoidalar, me'yorlar, mezonlar, qadriyatlar yuzasidan jamiyat a'zolarining talablari to'liq qondirilishi ta'minlanmaydi. Bunday jamiyatda qo'rquv, ishonchsizlik va buning natijasida vujudga keladigan loqaydlik hukmron bo'lib qoladi. Insonparvarlik, xalqparvarlik, insof, vijdon, adolat tamoyillarining buzilishi hollari ildiz otadi.

Demokratiya asosida murosachilik (kompromiss) va konsensus topish siyosati yotadi. Chunki, tarixiy taraqqiyot ko'rsatadiki, qarama-qarshiliklarsiz va ziddiyatlarsiz jamiyat bo'lishi mumkin emas. Demokratiyaning asosiy vazifalaridan biri – jamiyatdagi kuchlarni kelishish va murosa asosida birlashtirib, ularni umumqarorga, ya'ni konsensusga olib kelish va mamlakat taraqqiyoti uchun xizmatga safarbar qilishdan iboratdir [12].

O'z navbatida, demokratiya sharoiti uchun ham siyosiy madaniyatga ehtiyoj seziladi. Taniqli olim, tarix fanlari doktori, professor A.Mavrulov ta'biri bilan aytganda, "Demokratiyani tushunish va anglash, unga amal qilish shaxsdan maxsus tayyorgarlikni talab qiladi. Siyosiy ongi va tafakkuri shakllanmagan insonning demokratiya talablariga javob berishi mumkin emas". Bundan ko'rinadiki, siyosiy jihatdan yuksak onglilik va fikrlar tiniqligi demokratik muhitning yuzaga kelish imkoniyatini oshiradi.

Demokratiya asli insoniy erk va ozodlikning mohiyatidir. Ya'ni, inson ilk yarialish davridanoq ozod, hur va erkin yaralgan. Lekin bora-bora insonlar turli qavmlarga bo'lingach, bir qavm ikkinchi qavm ustidan hukmronlik qilib, uning erkini bo'g'a boshlagan. Boshqacha aytganda, zo'rvonlikning odatiy ko'rinishi namoyon bo'la boshlagan. Mana shu xavf – zo'rlarning zaiflar ustidan hukmron bo'lib olish xavfi ozodlikni, har bir shaxs erkini himoya etish mexanizmini ishlab chiqish va joriy etish zaruriyatini vujudga keltirgan.

Demokratiyani Buyuk Britaniyaning sobiq bosh vaziri U.Cherchel insoniyat tomonidan yaratilgan qadriyatlarining eng buyugi, deya e'tirof etgan edi. Demokratiya sharoitida inson dunyo va o'zini o'rab turgan jamiyat taraqqiyotidan har daqiqa ogoh bo'ladi va tevarak-atrofdagi sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga nisbatan mustaqil fikrini erkin, ammo boshqalarga malol kelmaydigan tarzda ifodalaydi. Bundan kelib chiqadiki, bunday erkin hayot, demokratik muhitning shakllanishi insonlar tafakkur tarzining zamon talablari asosida o'zgarishini, siyosiy madaniyatini yuksaltirishni ham dolzarb vazifa sifatida kun tartibiga qo'yadi.

Hozirgi vaqtda butun dunyo aholisi, xususan, O'zbekiston fuqarolari uchun siyosiy madaniyatga juda katta zaruriyat tug'ilmoqda. Bunga, asosan, dunyoning kun sayin o'zgarib borishi, globallashtirish jarayonlarining bizning zamonamizga kelib, ayniqsa, shiddatli tus olayotgani sabab bo'lmoqda. Shu boisdan ham, mamlakatimizda olib borilayotgan ko'pgina islohotlar negizida fuqarolarda siyosiy madaniyatni shakllantirishga dolzarb masala sifatida qaralmoqda. Shu o'rinda ulug' hind farzandi Maxatma Gandining quyidagi so'zlarini yodga olish joiz: "Men uyim to'rt tomondan devor bilan o'ralib, derazalarim esa zich bekitilib qo'yilishini istamayman. Barcha mamlakatlar madaniyati uyimga erkin kirib kelishini xohlayman-u, lekin uning oyog'imdan qoqib yiqitishini ham istamayman" [13]. Albatta, bu so'zlar mazmunida nafaqat Gandining o'zi yoki butun Hindiston xalqi uchun, balki barcha xalqlar uchun ham ogohlikka da'vat yotadi. Bizni esa bu xavfdan kuchli siyosiy madaniyat xalos eta oladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, siyosiy madaniyat fuqarolarda mamlakat siyosiy hayotida ijtimoiy faol bo'lishlari uchun zamin yaratadi, jamiyatda sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga nisbatan begonalashuvning rivojlanish xavfini yo'qotadi, mamlakat hududida sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-mafkuraviy jarayonlarga dahldorlik hissini shakllantiradi. Bu esa har qanday tashqi ta'sirlarning kelib bizning oyog'imizdan "qoqib yiqitishi"dan qutqaradi. Bizlarni ularning o'z manfaatlarini Vatanimiz hududidan izlashga harakat qilishlari bilan oqilona yo'lga o'rgatadi. Dunyoda sodir bo'layotgan voqea-hodisalaridan saboqlar chiqarish, davlatimizga tashlanayotgan har qanday ijobiy va salbiy nigohlarni ilg'ash uchun barcha bilim va ko'nikmalarni umumlashtiradi.

Fuqarolarda siyosiy madaniyatning shakllanishi asrimizning tinchligi, muvaffaqiyatli tamaddunini belgilay oladi. Zotan, yangicha, dunyo jarayonlari bilan hamqadam, hatto undan ilgariy olgan tafakkur, har qanday tahlikali vaziyatlarining mintaqa hududida yuzaga kelmasligi, umuman, farovon hayot va go'zal kelajak asosi insoniyatning siyosiy madaniyati orqali barqaror bo'la oladi.

ADABIYOTLAR

1. Расулов Х. Сиёсат – маданият, ҳодиса ва фан сифатида. Электрон манба: <https://cyberleninka.ru/article/n/siyosat-madaniyat-odisa-va-fan-sifatida/viewer>.
2. Зимин В.А. Формирование политико-культурного контекста постсоветской модернизации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук. Саратов-2013, Стр. 24.

3. Расулов Х., сиёсий ф.н., доцент. Сиёсат – маданият, ходиса ва фан сифатида. Эл.манбаа: <https://cyberleninka.ru/article/n/siyosat-madaniyat-odisa-va-fan-sifatida/viewer>
4. Одилқориев Х.Т., Фойибназаров Ш.Ф. Сиёсий маданият: назарий-қиёсий тадқиқот. – Т.: ЎзР ИИВ академияси, 2004. – 39 б.
5. Қўнғиров И. “Сиёсий маданият трансформацияси” тушунчаси ва унинг илмий асослари. – Т.: Жамият ва бошқарув журналы, 2022. №2. – 79-бет.
6. Саифназаров И. Маънавий баркамоллик ва сиёсий маданият. Рисола. – Т.: Шарқ, 2001.
7. Одилқориев Х.Т., Фойибназаров Ш.Ф. Сиёсий маданият: назарий-қиёсий тадқиқот. – Т.: ЎзР ИИВ академияси, 2004. – 73 б.
8. Баталов Э.Я. Политическая культура. – М.: 1997. – С.697.
9. Қўнғиров И. “Сиёсий маданият трансформацияси” тушунчаси ва унинг илмий асослари. – Т.: Жамият ва бошқарув журналы, 2022, №2. – 80-бет.
10. Қўнғиров И. “Сиёсий маданият трансформацияси” тушунчаси ва унинг илмий асослари. – Т.: Жамият ва бошқарув журналы, 2022, №2. – 81-бет.
11. Бирюков Н.И., Сергеев В.М. Между дуализмом и католицизмом (современная проблема и механизмы социальной интеграции в обществе) // Соц.науки и современность. 1998. №4.
12. Жабборова О.И., доцент. Янги Ўзбекистон: демократия ва инсон ҳуқуқлари. Эл.манбаа: <https://cyberleninka.ru/article/n/yangi-zbekiston-demokratiya-va-inson-u-u-lari/viewer>
13. Мохандас Карамчанд Ганди ҳикматлари. Эл.манбаа: <https://ziyouz.uz/hikmatlar/aforizmlar/mohandas-karamchand-gandi-hikmatlari/>